

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-30>

УДК 338.2

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВІ ВИКЛИКИ: ВПЛИВ НА ОБЛІКОВО-ПОДАТКОВУ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АЕРОКОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

MODERN SOCIO-BEHAVIORAL CHALLENGES: IMPACT ON THE ACCOUNTING AND TAX PERFORMANCE OF AEROSPACE ENTERPRISES

Ліхоносова Ганна Сергіївна

доктор економічних наук, професор,
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6552-8920>

Бортнікова Анна Ігорівна

студентка бакалаврату,
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5886-4939>

Likhonosova Ganna, Bortnikova Anna

National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

Дослідження наводить аналіз сучасних викликів та умов, в яких працює український бізнес під час воєнних дій, та їх вплив на обліково-податкову діяльність. Був проведений аналіз законів та нормативних документів, що розроблені державою для функціонування та поліпшення становища підприємств, що постраждали внаслідок бойових дій. Методологічною основою дослідження стали наукові публікації та монографічні видання, статті журналів та матеріали науково-практичних конференцій. Під час проведення дослідження було використано контент-аналіз наукової періодики; порівняльний критичний аналіз існуючих підходів та методів аналізу фінансової стійкості та податкового навантаження; аналіз господарської діяльності підприємств аерокосмічної галузі; статистичні методи аналізу. Основною гіпотезою дослідження стало припущення можливості відновлення виробничого потенціалу країни за рахунок впровадженні новітніх обліково-податкових технологій цифрової трансформації України, національних проєктів з розвитку підприємництва, платформ цифрової взаємодії для допомоги з релокації бізнесу. На прикладі підприємства, що належить до авіаційної галузі, досліджено вплив соціально-поведінкових викликів на обліково-податкову діяльність цього підприємства, а саме: на розрахунки з бюджетом, величиною прибутку та на розрахунки з оплати праці. Запропоновано заходи щодо покращення стимулювання бізнесу в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціально-поведінкові виклики, обліково-податкова діяльність, суб'єкти господарювання, підприємницька діяльність в умовах воєнного стану.

The study provides an analysis of modern challenges and conditions in which Ukrainian business operates during hostilities, and their impact on accounting and tax activities. An analysis of laws and regulatory documents developed by the state for the functioning and improvement of the situation of enterprises affected by hostilities was carried out. Scientific publications and monographic editions, magazine articles and materials of scientific and practical conferences became the methodological basis of the research. Content analysis of scientific periodicals was used during the research; comparative critical analysis of existing approaches and methods of analysis of financial stability and tax burden; analysis of economic activity of enterprises in the aerospace industry; statistical methods of analysis. The main hypothesis of the study was the assumption of the possibility of restoring the country's production potential due to the introduction of the latest accounting and tax technologies of digital transformation of Ukraine, national projects for the development of entrepreneurship, digital interaction platforms for business relocation assistance. Using the example of an enterprise belonging to the aviation industry, the influence of social and behavioral challenges on the accounting and tax activities of this enterprise, namely: on calculations with the budget, the amount of profit and on calculations of labor remuneration, was investigated. Measures to improve business promotion under martial law are proposed.

Keywords: socio-behavioral challenges, accounting and tax activity, economic entities, entrepreneurial activity in the conditions of martial law.

Постановка проблеми. Промисловість України у 2023 р. відчуває наслідки воєнних дій, які спричинили спад економіки, зупинення виробництва, збільшення кількості безробіття та дефіцит бюджету. З боку держави на рівні законодавства введено заходи щодо захисту інтересів фізичних осіб-підприємців, що працюють в межах України, та надання «податкових канікул» для середніх та великих підприємств [2]. Такі реалістичні об'єктивні обставини актуалізують дослідження впливу сучасних соціально-поведінкових викликів та їхній вплив на результативність обліково-податкову діяльність підприємств, та запроваджувати заходи щодо вдосконалення обліково-податкової діяльності на підприємствах в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям ведення бізнесу в умовах війни присвячено роботу Шостак Л. В. «Ведення бізнесу в умовах війни» [9]. Роботу присвячено причинам припинення бізнесу та ролі держави щодо стимулювання ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Зануда А. зазначає, що на жовтень 2022 р. податкові надходження від української економіки дають лише трохи більше половини доходів бюджету [5]. Ю. Свириденко, Перший віце-прем'єр-міністр – Міністр економіки України деталізує аспекти переходу Україна перейшла до воєнної економіки [8]. Проте питання впливу соціально-поведінкових викликів на обліково-податкові важелі ведення підприємницької діяльності залишаються й досі актуальними.

Мета статті. Виходячи з вищенаведеного, метою статті є аналіз соціально-поведінкових викликів, їхня характеристика та визначення їхнього впливу на результативність обліково-податкової діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив соціально-поведінкових викликів на обліково-податкову діяльність може здійснюватися за рахунок зовнішніх та внутрішніх факторів, що напряду впливають на економічний стан країни в цілому та на окремі суб'єкти господарювання, та за рахунок зміни податкового законодавства. За останній рік українські підприємства потерпають від війни. Через постійні активні бойові дії та обстріли на Сході та Півдні України багато підприємств було пошкоджено чи знищено.

Згідно досліджень Київської Школи Економіки на березень 2023 року [10] щодо прямих фізичних пошкоджень України від наслід-

ків війни, втрати активів бізнесу становлять мінімум 11,3 млрд дол. США і продовжують зростати. Ще 8,7 млрд дол. США складають прямі втрати аграрного сектору внаслідок війни. Загалом від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 426 великих та середніх приватних підприємств, а також державних підприємств, плюс десятки тисяч малих приватних підприємств. Однак, не можна стверджувати остаточно, оскільки повна інформація стане доступною тільки, після закінчення війни і звільнення всіх окупованих територій.

До прямих збитків відносяться:

1. Втрата основних засобів.

Втрата незавершених капітальних інвестицій.

2. Втрата запасів готових товарів та проміжних матеріалів.

3. Головні висновки щодо втрат підприємств згідно досліджень Київської Школи Економіки [10]:

1. Активи підприємств – третя за величиною стаття прямих збитків інфраструктури. На неї припадає близько 10% від загальної суми втрат.

2. В розрізі галузей найбільше постраждала металургія. Зокрема, зруйновано два підприємства, які є найбільшими в переліку пошкоджених/зруйнованих – Азовсталь та ММК ім. Ілліча.

3. В розрізі регіонів найбільше постраждала Донецька область, на неї припадає майже половина загальної суми прямих втрат підприємств. Також чималі втрати в Харківській, Луганській та Київській областях.

Задля підтримки підприємництва у воєнний час держава на рівні законодавства ввела заходи щодо зменшення податкового навантаження на бізнес, впровадження пільгового оподаткування для окремих груп товарів та було введено мораторій на ведення податкових перевірок.

Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [2] містить кардинальні зміни щодо єдиного податку, зменшення ПДВ та акцизу на пальне, податкові стимули для великого бізнесу та благодійності. Для стабілізації цін на пальне передбачено пільги, а саме зменшено ставку податку на додану вартість на пальне з 20% до 7%, а також скасовано акциз. Сплачувати єдиний податок зможуть не лише ФОП на спрощеній системі оподаткування, а й великі підприємства за

Таблиця 1

Оцінка втрат підприємств України внаслідок воєнних дій

Види втрат	Одиниця кількості	Первісна кількість об'єктів	Кількість пошкоджених об'єктів	Оцінка втрат, млрд дол. США
Прямі втрати				
Зруйновано				
Великі та середні приватні підприємства	од	5279	14	5,4
Малі приватні підприємства та ФОПи	од	78060	н.д.	2,2
Державні підприємства	од	1665	18	0,3
Пошкоджено				
Великі та середні приватні підприємства	од	5279	64	2,0
Малі приватні підприємства та ФОПи	од	78060	н.д.	0,8
Державні підприємства	од	1665	330	0,6
Загальні збитки активів	-	-	-	11,3
Непрямі втрати				
Зменшення доходу великих та середніх приватних підприємств	-	-	-	14,1
Зменшення доходу малих приватних підприємств	-	-	-	4,9
Зменшення доходу державних підприємств	-	-	-	1,4
Зменшення доходу окремих галузей	-	-	-	8,4
Загальні непрямі втрати	-	-	-	28,7

Джерело: узагальнено на основі даних Міністерства розвитку громад та територій України [6]

новими ставками. Законом передбачено, що на період воєнного стану для платників, що перебувають на 3 групі єдиного податку збільшено ліміт річного доходу з 7 млн 600 тис гривень до 10 млрд гривень, і немає обмежень щодо кількості працівників. Ставка становитиме 2% від обороту незалежно від виду діяльності (виняток становить діяльність, пов'язана з підакцизними товарами, гральним бізнесом, обміном валют та видобуток і реалізація корисних копалин, банки, страхові компанії, ломбарди ФОП, юридичні особи-нерезиденти та ін.). ПДВ на цей період не нараховуватиметься і не сплачуватиметься. ФОП 1, 2 груп мають право не сплачувати єдиний податок. Ця норма є добровільною. Протягом воєнного стану та 3 місяці потому штрафи та пеня з ЄСВ не стягується, а перевірки не проводяться. Також звільняються від сплати податків та акцизів пальне, передане військовим, примусово вилучене для потреб держави чи передане як гуманітарна допо-

мога. Також у 2022 році підприємства, які знаходились на території активних бойових дій, не сплачують екологічний податок. Подовжується дія ліцензій на підакцизну продукцію. Тобто не анулюватимуться ліцензії, якщо не сплачено черговий платіж за ліцензію чи закінчився її термін. Обов'язки щодо сплати чергових платежів та продовження дії ліцензії протягом 30 днів після закінчення воєнного стану.

Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [3] постановляє, що у період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом трьох місяців після його завершення до фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб не застосовується адміністративна та/або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання звітності та/або документів.

Згідно Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших зако-

нодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [4], податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються.

Держава також впровадила інформаційний розділ в Порталі Дія [1] про державні та донорські програми, приватні ініціативи підтримки підприємців в умовах війни, що допоможуть зберегти бізнес, робочі місця та підтримати економіку України. ДП «Прозорро. Продажі» за ініціативи Мінекономіки, за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та національного проєкту з розвитку підприємництва та експорту Дія.Бізнес запустили платформу цифрової взаємодії для допомоги з релокації бізнесу.

Запущено офіційний сайт програми «Робота, на якому можна ознайомитись з умовами участі по кожному грантовому конкурсу та подати заявку на отримання гранту від держави. Ці гроші дадуть змогу кожному, хто має бажання, навички та план, запустити власну справу або розширити свій бізнес. Запроваджено кредитну програму для компаній, які через війну потребують додаткового фінансування для реалізації експортних контрактів.

Держава не тільки впроваджує стимулювання бізнесу і надання йому допомоги, а й турбується про збереження робочих місць. Так Кабінетом Міністрів України ухвалено постанову щодо програми підтримки роботодавців, що працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб. За кожну таку особу держава виплачує роботодавцю компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати (6 700 грн) впродовж 2 місяців.

Введення таких кроків з боку законодавства дало позитивні наслідки:

1. Стабілізація цін на пальне. У перші місяці повномасштабного вторгнення у багатьох регіонах України вартість пального була дуже високою, але через відміну акцизу на зменшення ставки ПДВ з 20% на 7% – ціни знов впали та стали більш стабільними.

2. Підтримка малого бізнесу, оскільки ФОП 1 та 2 групи мають право не сплачувати Єдиний податок.

3. Підтримка суб'єктів господарювання, які через воєнні дії не мають змоги сплачувати вчасно ЄСВ, оскільки під час воєнного стану та 3 місяці потому штрафи та пеня з ЄСВ не стягується, а перевірки не проводяться.

4. Підтримка робочих місць забезпечується сплатою державою роботодавцю

компенсації у розмірі мінімальної заробітної плати впродовж 2 місяців.

5. Надання грантів та фінансової допомоги для підприємств і додаткового кредитування для підприємств-експортерів – поживає економіку та експортну діяльність країни.

Згідно досліджень Національного Банку України [6], що були проведені у вигляді опитування керівників компаній у I кварталі 2023 року, суб'єкти господарювання мають певні позитивні прогнози щодо ведення бізнесу під час війни. Бізнес, попри активні бойові дії та обстріли цивільної інфраструктури, продовжив пом'якшувати негативні очікування як щодо власного розвитку, так і щодо динаміки обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців. Одночасно поліпшилися оцінки щодо інфляції та курсові очікування. Індекс ділових очікувань підприємств (ІДО) зріс до 91.2% порівняно з 83.5% у IV кварталі 2022 року. Поліпшення оцінок відбулося у підприємств практично усіх видів економічної діяльності, крім будівництва й торгівлі.

Бізнес суттєво пом'якшив негативні очікування щодо динаміки обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців. Баланс відповідей становив «мінус» 16.7% порівняно з «мінус» 32.3% у IV кварталі. Попри пом'якшення третій квартал поспіль оцінок респондентів щодо поточного фінансово-економічного стану власних підприємств, загальна оцінка залишається негативною: баланс відповідей становив «мінус» 16.9% порівняно з «мінус» 19.3% у IV кварталі.

Водночас очікування респондентів щодо змін фінансово-економічного стану підприємств впритул наблизилися до рівноважного рівня: баланс відповідей – «мінус» 2.5% (у IV кварталі – «мінус» 11.5%). Підприємства добувної промисловості в наступні 12 місяців очікують поліпшення; підприємства сільського господарства прогнозують свій фінансово-економічний стан на поточному рівні; решта респондентів (за винятком підприємств будівництва) пом'якшили свої негативні очікування.

Уперше за рік респонденти очікують збільшення обсягів реалізації продукції, в тому числі на зовнішньому ринку: баланси відповідей – 2.8% і 2.0% відповідно (у IV кварталі 2022 року – «мінус» 7.3% та «мінус» 6.3% відповідно). Найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів залишаються високі ставки – 48.1% відповідей. Водночас спостерігається посилення впливу фактору

складності процедури оформлення документів – на 23.4%.

Такі дослідження викрили певні проблеми, що стосуються діяльності суб'єктів господарювання та впливу на обліково-податкову діяльність. Наприклад, високі ставки кредитування для бізнесу. Дане питання є дуже важливим для обліково-податкової діяльності, оскільки без кредитування підприємства не можуть закупати товари, обладнання, а також відновлювати пошкоджені активи. Це в свою чергу вплине на розмір прибутку підприємства та сплату ним податків до бюджету.

На основі даних підприємства, яке територіально розташоване в харківському регіоні та профілем діяльності належить до авіаційної галузі, визначимо вплив соціально-поведінкових викликів на обліково-податкову діяльність цього підприємства: на розрахунки з бюджетом, величину прибутку та на розрахунки з оплати праці. Досліджуване підприємство постраждало від воєнних дій, частина активів була знищена, але підприємство відновило свою роботу влітку 2022 року.

У 2020 та 2021 роках підприємство здійснювало свою звичайну діяльність і отримувало прибуток, вело розрахунки з бюджетом та з оплатою праці. У 2022 році підприємство отримало майже в 3 рази менше прибутку, на це вплинуло знищення активів підприємства (основних засобів, готової продукції), пошкодження будівель та цехів, зменшення замовлень. Зменшення розрахунків із заробітної плати свідчить про скорочення штату співробітників.

Аналізуючи приведені показники, можна стверджувати, що економічний стан даного підприємства погіршився, проте воно продовжує свою діяльність. Оскільки дане підприємство належить до досить вузької профільної галузі, то значне збільшення дохідної частини бюджету підприємства можливе за

умов запровадження новітніх технологічних інструментів проведення обліково-податкової політики, припинення воєнних дій та значних інвестиційних потоків в авіаційну галузь України. Найголовніше зараз для підприємств авіаційної галузі це організувати ефективну роботу кваліфікованих фахівців, які готові та можуть працювати у нових економічних умовах. Дуже перспективним проектом для подальшого розвитку підприємства такого профілю, зокрема є й створення індустріальних парків на їх значних територіях.

Висновки та пропозиції. Тяжка економічна ситуація в країні, що сталася через війну, суттєво впливає на український бізнес та на його обліково-податкову діяльність. Був проведений аналіз законів та нормативних документів, що розроблені державою для функціонування та поліпшення становища підприємств, що постраждали внаслідок бойових дій.

Розвиток та поживлення бізнесу – це один із найдієвіших способів поповнення бюджету країни через сплату податків та відновлення економіки України. Тому пропонуємо:

Скасування необов'язковості оподаткування єдиним податком для фізичних осіб підприємців 1 та 2 групи та ПДВ для 3 групи, і введення пільгового оподаткування лише для регіонів, що знаходяться в районі бойових дій (список таких регіонів вноситься ВРУ), а також збереження пільг для суб'єктів господарювання, які постраждали від воєнних дій, незалежно від їх місцезнаходження.

Відміна сплати єдиного податку та податку на дохід (для осіб-підприємців 3-ї групи) на термін до півроку для суб'єктів господарювання, що відкривають малий та середній бізнес.

Продовження заходів, що вже були запроваджені державою, такі як: пільгове оподаткування пального, мораторій на перевірки з боку контролюючих органів, стимулювання взяття на роботу внутрішньо переміщених осіб.

Таблиця 2

Показники обліково-податкової діяльності досліджуваного підприємства

Показники, тис. грн	Період		
	2020	2021	2022
Чистий дохід	107396	110489	51781
Прибуток	18735	15253	4816
Податок на прибуток	239	97	0
ЄСВ	941	1138	312
Розрахунки із заробітної плати	4244	4039	2415

Джерело: узагальнено автором на основі даних з фінансової звітності досліджуваного підприємства

Запропоновані заходи дозволять українським підприємствам працювати та зберегти бізнес під час війни, а також підсилить надходження податків до бюджету.

Щодо підприємств саме аерокосмічної галузі, то саме зараз у таких суб'єктів господарювання з'явилися значні шанси подолати кризову ситуацію та банкрутство завдяки ефективним управлінським рішенням та новому підходу до управлінської справи. Важливим кроком має бути відновлення дослідно-конструкторського технологічного бюро з відповід-

ними сертифікатами розробника. Це відкриває шлях до абсолютно нового та дуже перспективного для підприємства напрямку. Дуже перспективним проектом для подальшого розвитку підприємства є створення профільного індустріального парку. У м. Дніпрі 5 подібних парків, а у м. Харкові поки немає жодного. За вдалої організації роботи такого індустріального парку це щорічно забезпечить 600–700 мільйонів гривень до бюджету міста, а також сформує майданчик для реалізації інноваційних технологій та додаткових робочих місць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дія Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime>.
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
3. Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-IX#Text>.
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-IX#Text>.
5. Зануда А. Воєнні рейки: як економіці дожити до перемоги. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389>.
6. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua>.
7. НБУ «Бізнес пом'якшив негативні очікування щодо власної ділової активності – результати опитування керівників компаній у I кварталі 2023 року». URL: <https://bank.gov.ua>.
8. Свириденко Ю. Другий фронт великої війни: Як Україна перейшла до воєнної економіки. NVБізнес. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/ibm-zgortaye-biznes-u-rf-novini-rosiji-50248349.html>.
9. Шостак Л. В. «Ведення бізнесу в умовах війни». Економіко-правовий розвиток сучасної України / за ред. О. М. Кібік. Одеса, 2022. С. 61–63.
10. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zroslo-do-114-5-mlrd>.

REFERENCES:

1. Diya Pidtrymka biznesu v umovakh viyny. Available at: <https://business.diia.gov.ua/wartime>.
2. Law of Ukraine «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo diyi norm na period diyi voyennoho stanu». Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
3. Law of Ukraine «Pro zakhyst interesiv sub'yektiv podannya zvitnosti ta inshykh dokumentiv u period diyi voyennoho stanu abo stanu viyny». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-IX#Text>.
4. Law of Ukraine «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo osoblyvostey opodatkuvannya ta podannya zvitnosti u period diyi voyennoho stanu». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-IX#Text>.
5. Zanuda A. Voyenni reky: yak ekonomitsi dozhyty do peremohy. VVS News Ukrayina. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389>.
6. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytoriy Ukrayiny. Available at: <https://www.minregion.gov.ua>.
7. NBU «Biznes pomyakshyv nehatyvni ochikuvannya shchodo vlasnoyi dilovoyi aktyvnosti – rezultaty opytuvannya kerivnykiv kompaniy u I kvartali 2023 roku» Available at: <https://bank.gov.ua>.
8. Svyrydenko Yu. Druhyy front velykoyi viyny: Yak Ukrayina pereyshla do voyennoyi ekonomiky. NVBiznes. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/ibm-zgortaye-biznes-u-rf-novini-rosiji-50248349.html>.
9. Shostak L. V. (2022) «Vedennya biznesu v umovakh viyny» Ekonomiko-pravovyy rozvytok suchasnoyi Ukrayiny za red. O. M. Kibik. Odesa, pp. 61–63.
10. Kyiv School of Economics. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zroslo-do-114-5-mlrd>.